

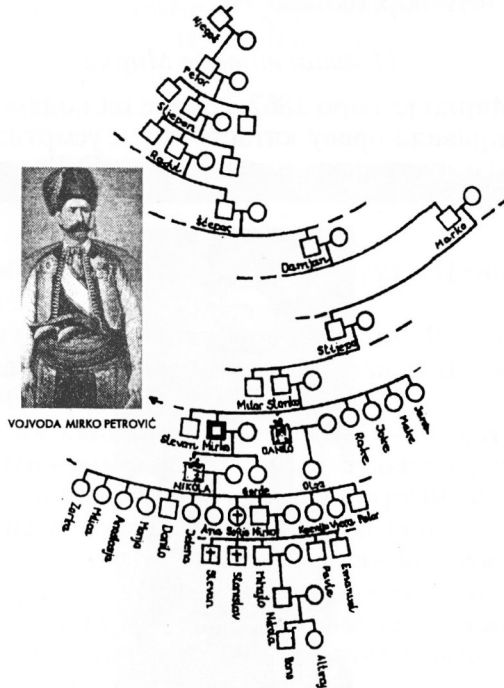
Академик Божина М. ИВАНОВИЋ

АНТРОПОЛОШКИ ЛИК ВЕЛИКОГ
ВОЈВОДЕ МИРКА ПЕТРОВИЋА - ЊЕГОША

Увод

Велики војвода Мирко (1820-1867), старији брат књаза Данила и отац књаза и краља Николе, десета је генерација у родослову династије Петровић - Његош, која је владала Црном Гором од краја XVII вијека до краја првог свјетског рата, односно до 1918. године, када је свргнута династија Петровића, и краја самосталности државе Црне Горе. (Сл. 1)

Родослов војводе Мирка Петровића - Његоша

Сл. 1 Родослов Великог војводе Мирка и његових потомака

Живио је у историјском времену за Црну Гору и од ступања књаза Данила и књаза Николе на чело Црне Горе обављао је највише државне, политичке и војне функције. Био је "други владар у земљи", носио је сву тежину "владичанске дужности"; познат је као "фанатични поборник отпора до последњег човјека"; опјевани јунак и војсковођа; жестоки борац за територијално проширење Црне Горе, њену независност и међународно признање.

Антрополошка обрада тјелесних остатака војводе Мирка урађена је у периоду извођења конзерваторско-рестаураторских радова на Цетињском манастиру, након катастрофалног земљотреса (1979), и интервенције на гробовима војводе Мирка и књаза Данила у Цркви Св. Петра (1986). Стручна екипа Републичког завода за заштиту споменика културе Цетиње смјестила је, привремено, посмртне остатке војводе Мирка у једној од одаја старог конака Цетињског манастира, гдје су извршена антрополошка испитивања, уз сагласност и присуство представника Завода, општине Цетиње, Цетињског манастира и благослов Данила, митрополита Црногорско-приморске митрополије.

Антропоскопска и антропометријска испитивања урађена су стандардним антрополошким инструментима и примјеном антрополошких скала, како то предвиђа Интернационални биолошки програм (ИБП). Нажалост, није било могуће урадити детаљна лабораторијска и остеолошка испитивања посмртних остатака војводе Мирка, због тадашњих друштвених и политичких околности.

Остаци војводе Мирка

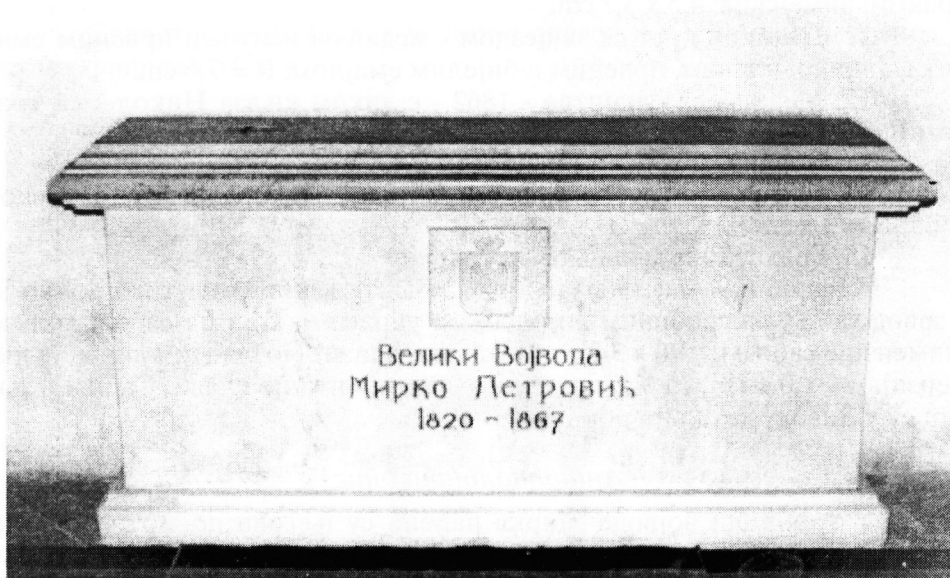
Војвода Мирко је умро 1867. године од колере, која је те године у Црној Гори направила праву катастрофу и усмртила око хиљаду људи. Лијечили су га аустријски љекари и др Frilly, дворски доктор из Француске. (Сл. 2)

Сл. 2 Изглед Великог Војводе Марка

Сахрањен је у цркви Цетињског манастира, наспрам гробнице брата му књаза Данила. Гробница је била формирана од финије обрађеног тесаника везаног малтером, помијешаним са уломцима опеке, омалтерисана споља и изнутра, покривена монолитном плочом (димензија 199 x 60 x 40 cm).

Републички завод за Заштиту споменика културе Цетиње, у склопу конзерваторско-рестаураторских радова на Цетињском манастиру, израдио је постојећу гробницу војводи Мирку. (Сл. 3)

Сл. 3 Постојећа гробница Великог Војводе Мирка у Цетињском манастиру

У гробници војводе Мирка стручна екипа Републичког завода за заштиту споменика културе Цетиње пронашла је, одвојила и однијела у Завод (16. маја 1986) следеће предмете:

1. Црногорска капа, димензија 11 x 14 cm, натрула, дно иструлило. Сачувана везена звијезда и дио декоративне лајсне.

2. Џамадан у лошем стању; тканина иструлила; очувани дијелови златовеза и метална декоративна дугмад, од којих је на једној страни очувано 16, а на другој 19; остали су потпуно кородирани и деформисани. Димензије џамадана: дужина 35 cm, рамена 29 cm.

3. Свилена марама, димензија 55 x 48 cm, исписана и исликана: представљена је војска у боју са предводником, коњаником са сабљом у руци. Натпис гласи: "Il Generale Garibaldi e i cacciatori delle alpi".

4. Колан, кожни, састављен од декоративних кожних трака, фрагментовано очуван, димензија: 40 x 19 cm.

5. Лептир машна, од црвене свилене тканине, са бордо ивичном траком $г = 14$ см.
6. Два подвеза од црногорских гаћа, извезени златовезом, укупна дужина: једног 60×2 см.
7. Силав од пругасте свилене тканине са ресама: исфлекан и на-
труо, димензије: 260×130 см.
8. Лента, од свиле, натрула, поцијепана; димензија 168×10 см.
9. Златна Обилића медаља за храброст - 1851. год, са траком,
 $R = 3,1$ см.
10. Орден Данила I - 1852-3. год. (у облику малтешког крста) са
траком; димензија: $4,5 \times 3,7$ см.
11. Данилов крст са звијездом - медаљон испуњен црвеним ема-
јлом, а краци плавим, црвеним и бијелим емајлом; $R = 7,6$ см.
12. Медаља за јунаштво - 1862 - с ликом књаза Николе; са тра-
ком $R = 3,1$ см.
13. Војводски грб; димензија: $5,8 \times 4,4$ см.
14. Медаља за храброст; на аверсу је видљив орао из црногорског
грба; $R = 3,5$ см.
15. Граховачка медаља; $R = 3,4$ см.

Касније (19. мај 1986) јеромонах Цетињског манастира донио је у завод сабљу са сребрним корицама и украсима који на сабљи долазе (димензије сабље су: $70 \times 3,5$ см) и златни ланац. Позлаћени ланац је димензија $34 \times 0,4$ см, са завршетком у облику птичје главе. Сабља и ланац су у Заводу детаљно обрађени.

Антрополошки опис

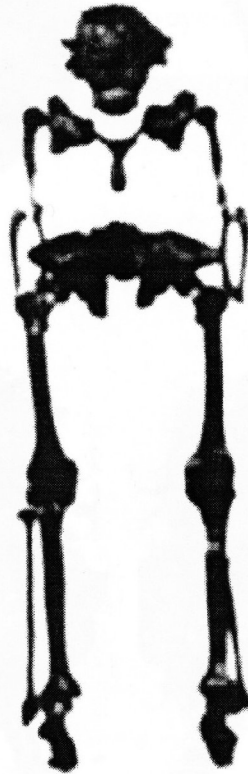
У гробници војводе Мирка нађени су његови посмртни остаци смјештени у дрвеном мртвачком сандуку који је потом смјештен у дру-
ги већи дрвени сандук - дужи, шири и дубљи. У мањем ковчегу испод покојника била је постављена телећа или волујска кожа, вјероватно ради заштите од могућег продора клица колере од које је умро. Војвода Мирко Петровић - Његош сахрањен је у црногорској народној ношњи, положен на леђима са прекрштеним рукама на грудима и сабљом са сребрним украсима и позлаћеним ланцем са завршетком у облику птичје главе. На глави војводе Мирка била је црногорска капа и на њој сачу-
вана везена звијезда, око врата била је лептир машна од црвене свилене тканине. Војводина глава је покривена свиленом марамом, исписаном и исликаном: на марами је представљена војска у боју са предводником, коњаником са исуканом сабљом у руци и натписом "Il Generale Garibaldi e i sassiatori delle alpi". На грудима је џамадан иструо, али су очу-
вани дијелови златовеза и метална декоративна дугмад на њему поре-
ђана. Његова прса и џамадан украшавали су: Војводски грб, ордени (Орден Данила I, Данилов крст са звијездом), медаље (Златна Обилића медаља за храброст, Медаља за јунаштво, Медаља за храброст, Грахо-
вачка медаља). Војводине груди прекривала је лента од свиле. На ти-
јелу се налазио кожни колан, израђен од декоративних кожних трака;

силав са ресама, од пругасте свилене тканине; два подвеза од црногорских гаћа, извезених златовезом. На ногама су биле полудубоке ципеле, са очуваном саром од лакиране коже, и упадљиво високим потпетицама.

Сав гробни инвентар детаљно је описала стручна екипа Републичког завода за заштиту споменика културе на Цетињу, која је, по рјешењу Завода, учествовала у есхумацији и привременом и дислоцирању покојника у одају конака Цетињског манастира, гдје су извршена антрополошка испитивања.

Антрополошке особине

Скелет војводе Мирка је добро очуван и његов општи изглед је веома грацилан. (Сл. 4)

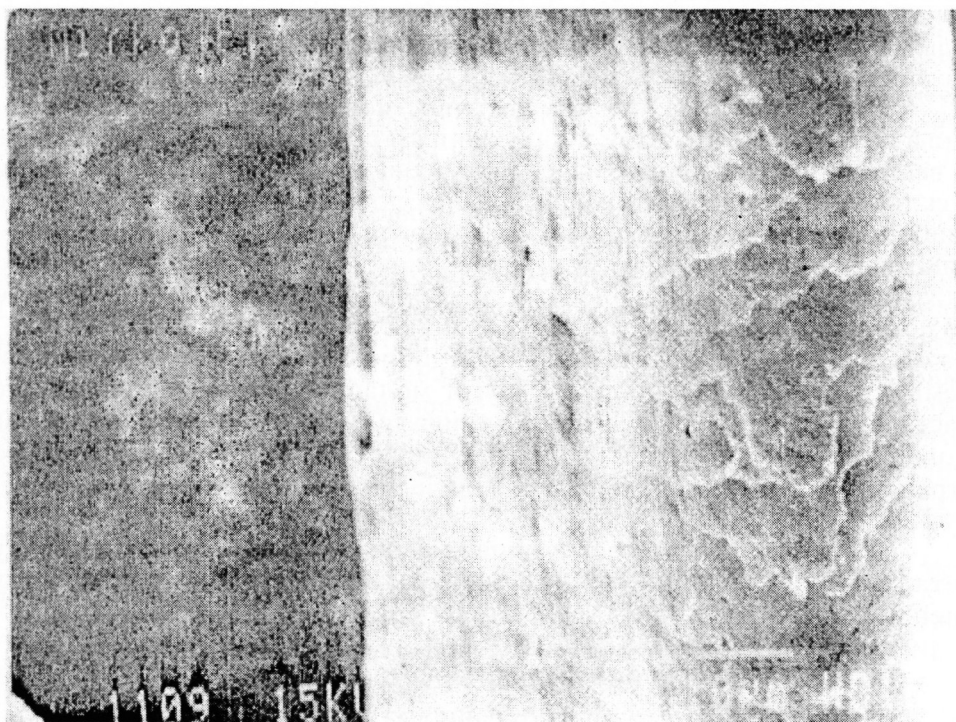
Сл. 4 Тјелесни остаци Великог Војводе Мирка у анатомском положају

По лобањи је дјелимично задржана кожа и добро очувана дугачка, до перчина, коса; густе обрве и развијени усукани брци, што се види на графику лобање (сл. 5) и слици војводе Мирка (сл. 2).

Сл. 5 Лобања Великог Војводе Мирка: фронтални, потиљачни, лијеви и десни профил.

Коса војводе Мирка је по форми таласаста (киматотрихија) и то широкоталасаста, карактеристична за Европљане.¹ Кутикула длаке састоји се од танких ројнатих ћелија, без једара, које цријепасто налијежу једна на другу, тако да горње ћелије прекривају већи дио доњих ћелија. Кутикуларне ћелије су зупчасте и зупци су окренути према врху длаке. Слободни крајеви кутикуларних ћелија образују танке линије, попречно и косо поређане према уздужној оси длаке, правећи такозвану слику или шару линија катикуле. Слика (шара) кутикуле различита је у људским популацијама и људи из разних региона и области по карактеру назубљености слободних крајева ћелија, густини њиховог простирања, близини слободних крајева једних према другим ћелијама, тако да се разликује неколико врста шара или слика кутикуле код људи. Познавање слика кутикуле појединих особа и популација веома је значајно из више разлога, па и практичних.² Слика кутикуле длаке косе војводе Мирка, снимљена на електронском микроскопу, показује да су његове кутикуларне ћелије изразито зупчасте. (Сл. 6)

Сл. 6 Длака косе Великог Војводе Мирка:
снимак са електронским микроскопом и кутикуларним ћелијама

¹ Рагинский И. И, Левин М. Т, *Антропологија*, Москва 1978.

² Барсегянц Л. О, Верешчагиня М. Ф., *Морфологические особености волос человека*, Москва 1982.

Боја косе одређена је количином и карактером меланина у длаци: што је више зрнастог пигмента у ћелијама длаке, то је длака тамнија. Боја косе, као и форма косе, важне су антропоскопске особине за познавање морфолошких особина појединих популација и народа. Боја косе војводе Мирка спада у категорију црвених и црвено-плавих тонова (риђа), по Фишер - Салеровој скали,³ коју је Интернационални биолошки програм прихватио као стандардну скалу. Риђа боја косе, са црвенкастим примјесима, као што је има војвода Мирко, карактеристична је за динарску популацију или динарску (јадранску) расу коју је, крајем прошлог вијека, описао Француз Деникер Ј. и то управо на Црногорцима у Боки Которској (Котор).⁴ Код Црногораца преовлађује тамно-смеђа боја косе, са високим процентом кестењастих са знатним црвенкастим нијансама (око 26%).⁵

Терцијални длакави покривач (раст браде и длакавост тијела) у етничкој антропологији има велики значај, јер он показује јасну географску диференцијацију. По посткранијалном скелету војводе Мирка задржана је густа длакавост, особито по проксималном дијелу жбица, лакатних костију и епикондилима бутних костију и голењача, што упућује на закључак да је његов терцијални длакави покривач био силно развијен.

Лобања војводе Мирка у потпуности је очувана, с тим што је потиљачни регион спљоштен и напукао и то *post mortam*. Рељеф лобање је веома грацилан. Чело је заобљено; чеоне кврге су благо назначене и у складу су са општим развојем рељефа лобање; глабеларна област је слабо испупчена; надочни луци благо прелазе у надочни троугаоник и чине једва запажени уздигнути гребен лијево и десно од глабеле. Све то указује да полни знаци на лобањи нијесу тако јасно изражени, као што то показују доња вилица, крсна и карлична кост. (Сл. 5)

Дентиција је потпуна и зуби су добро очувани. У горњој вилици нема првог молара на лијевој и другог молара на десној страни, гдје је настала потпуна атрофија. Доња вилица је са свим зубима, сем трећег молара на лијевој страни, који није ницао. На трећем молару десне стране настала је лагана абразија, која је такође констатована и на сјекутићима. (сл. 5)

Антропоскопија посткранијалног скелета, није за ову прилику детаљније обрађивана, иако је веома карактеристична и по много чему специфична.⁶

Антропологијске карактеристике

Основни дијаметри неурокранијума (дужина, ширина и висина) показују да је лобања војводе Мирка брахикрана. Потиљачни дефор-

³ Fisher E, Saller K, *Eine neue Harfarbentafel*. *Antropol. Anz*, 5, 1928.

⁴ Deniker J, *Les races de la terre*, Paris 1900.

⁵ Coon C. S, *The races of the Europe*, New York 1939.

⁶ Ивановић Б. М, *Династија Пејировић - Њеџош, Антропологијско-културолошки оквир*, Цетиње 1992.

митет лобање није омогућио мјерење њене тачне дужине, нити израчунавање индекса лобање, који, као што се зна, најбоље говори о форми лобање, али су израчунати висинско-ширински и висинско-ширински од пориона, који лобању сврставају у категорију метриокраних (средњих) лобања. Остале мјере и њихови индекси показују да је лобања висока (хипсикрана) и средње широка (метриометопна) и да је потиљ округластог облика. Други дијаметри лобање су велики: ширина базе лобање, ширина потиљка, мастоидна ширина, ушна висина и др. Чело је метриометопно, најмања ширина чела је близу максималних вриједности савремених популација. (Таб. I)

Запремина лобање, израчуната по Манувриеру, износи 1418 cm^3 , што је сврстава у категорију средње запремине лобање (еценкефалну), чиме се запремина лобање војводе Мирка приближава вриједностима карактеристичним за савремено европско мушко становништво.⁷

Фацијални дио војводе Мирка и његови основни параметри повезани су с висином тијела, мада у различитом степену. Пуна висина лица је на граници максималних средњих вриједности за мушку популацију, док је горња висина лица и јагодична ширина у границама просјечних вриједности. Високе натпросјечне, вриједности јагодичне или бизигматичне ширине и велике вриједности индекса главе општа је карактеристика за динарску популацију, а посебно за Црногорце (изнад 85), што су утврдили сви домаћи (Малеш Б.⁸, Гавриловић Ж.⁹, Ивановић Б.¹⁰) и инострани истраживачи (Валшик Ј.¹¹, Сооп С. С.¹², Пуљанос А.¹³).

Јагодична ширина војводе Мирка износи 134 мм и она је у границама средњих вриједности за европску мушку популацију, али је нижа од просјечних вриједности средњовјековне и савремене популације Црногораца. Средњовјековна цетињска скелетна популација има велике просјечне вриједности јагодичне ширине (141,0 мм), што је изнад тог параметра војводе Мирка и изнад средњовјековних словенских и њима сусједних етничких група Европе.¹⁴ Пуљанос је, испитујући Црногорце за Жабљака, нашао да је код њих бизигматична ширина од 149 мм задивљујуће велика и да је она вјероватно највећа у цијелој Европи, наглашавајући да Црногорци немају никаквих монголоидних комплекса.¹⁵

⁷ Хрисафонова Е. Н. *Вариации сируктури основных оиделов скелета*. У: Морфологија човека, Москва 1983, с. 137.

⁸ Малеш Б. *Разни типови Балканског полуострва*. У: Књига о Балкану, Београд 1937.

⁹ Гавриловић Ж. *Антрополошки подаци Црногораца*, Зборник САНУ, LXVII, 7, Београд 1959.

¹⁰ Ивановић Б. *Дурмиторци, Антрополошко-еколошке особине*, Титоград 1987.

¹¹ Valšik J. *Etudes anthropologiques sur les Monténégrins du Durmitor*. L'Anthropologie, 47, 3-4, Paris 1937.

¹² Сооп С. С. Исто, 1939.

¹³ Poulianos A. N. *Montenegrins versus other Balkan Peoples*, АДЈ, Посебна издања, 3, Београд 1967.

¹⁴ Ивановић Б. М. *Цетињска антрополошка група са Ћијуре*. Гласник АДЈ, Посебна издања, 12, Београд 1995.

¹⁵ Poulianos A. N.: Исто, 1967.

Мјере лобање и лица војводе Мирка

Таб. I

№ по Мартину	Параметри	Износ у мм
	Лобања	
7	Дужина великог отвора (ba-o)	35
8	Ширина лобање (eu-ue)	148
9	Најмања ширина чела (ft-ft)	100
10	Највећа ширина чела (co-co)	126
11	Ширина основе лобање - ушна (au-au)	124
12	Ширина потиљка (ast-ast)	124
13	Ширина основе лица мастоидна (ms-ms)	117
16	Ширина великог отвора	29
17	Висина лобање (ba-b)	142
20	Висина лобање -ушна (po-b)	134
	Лице	
45	Највећа ширина лица (zy-zy)	134
47	Пуна висина лица (n-gn)	125
48	Горња висина лица (n-pr)	70
50	Максило-фронтална ширина (mf-mf)	22
51	Ширина очне дупље - орбите (mf-ek)	
	dex	38
	sin	38
52	Висина очне дупље (sbk-spa)	
	dex	32
	sin	34
54	Ширина носног отвора (apt-apt)	25
55	Висина носног отвора (n-ns)	54
62	Дужина непца (ol-sta)	50
63	Ширина непца (enm-enm)	37
66	Ширина доње вилице (go-go)	106
65	Ширина грана вилице (kdl-kdl)	129
69	Висина синфизе	64
70	Висина гране вилице	32
67	Предња унутрашња ширина вил. (ml-ml)	49
71	Највећа ширина горње вилице	30

Овај аутор налази високе вриједности и за друге метричке црте (средња висина 179,63 cm, ширина главе 160 mm), сличне онима које има становништво планинске области централне Грчке и сјеверозападне Бугарске, тако да морфолошка сличност претпоставља генетичке односе, упркос веома дуге одвојености и независног развоја (историјског и лингвистичког) свих трију група. Пуљанос тврди да су Црногорци аутохтоног

поријекла и да припадају епиропској (континенталној) морфолошкој варијацији Европљана. Епирипи су, по њему, много дуже на европском тлу од Медитераноида, па се они морају сматрати потомцима горњепалеолитских Европљана.

За проучавање и праћење антропогенезе Црногораца и Динараца уопште треба указати на још једну важну чињеницу: да у савременим европским популацијама важи опште правило по коме се крајње кра ниометријске величине и њихове вриједности смањују, а неке чак ишчезавају. Краниолошки параметри у савременој епохи смањују се у односу на средњи вијек. Мијења се и сам правац промјена и на ширим просторима и код појединих конкретних група, тако да географска промјенљивост појединих параметара показује да се групе са великим кранијалним вриједностима сријећу изузетно ријетко, што је случај код Црногораца. Црногорска популација одступа од тог општег правца промјена краниолошких параметара за савремену епоху, јер индекс лобање и главе и јагодична ширина показују даље повећање, а не њихово опадање или стагнирање, каква је општа појава у етничким групама Европе. Промјене индекса лобање и главе и јагодичне ширине у средњевјековној цетињској скелетној групи и савременој црногорској популацији протичу, дакле, на посебан начин: по правцима промјена, њиховом интензитету, времену трајања и карактеристичним слиједом. Епохалне промјене ових параметара у црногорској популацији, значи, одвијају се различито од других словенских и њима сусједних народа, за што има више објашњења.¹⁶

Индекс лица војводе Мирка показује да је форма његовог лица по индексу пуне висине лица велика и спада у категорију лептопрозопних лица; индекс горње висине лица је средњи, односно мезен. Орбитални индекс, за лијеву и десну очну дупљу, је велики и оне су мезоконхне и хипсконхне; индекс носа је мали, односно лепторин. (Таб. II)

Горња вилица је мала - лептостафмлина са веома малим непчаним индексом, типичним за уско непце. Доња вилица има средњи индекс. Висина симфизе је средња; висина гране вилице велика, а ширина мала. (Таб. I и таб. II)

Посткранијални скелет војводе Мирка сасвим је очуван и на њему су урађени најважнији линијски и дужински параметри, као и читани одговарајући индекси, али се овдје, због ограниченог обима рада не дају.¹⁷

Израчунат је индекс сексуализације, на основу, полних обиљежја, и он износи +1,2.

Висина тијела војводе Мирка износи 166,17 cm, израчуната по формули Тротера и Глезера, а по формули Манувријеа 163,4 cm. Манувријеова формула даје мање тачне податке, пошто је она заснована на другим популацијама из ранијег периода. Формула Тротера и Глезера је савременија (1958) и заснована на испитивању бројних скелета из ви-

¹⁶ Ивановић Б. М.: Исто, 1959.

¹⁷ Ивановић Б. М.: Исто, 1992.

ше хиљада различитих етничких група, разне старости и различитих висина тијела.

Индекс лобање и лица војводе Мирка

Таб. II

№ по Мартину	Индекс лобање		у %
3	17:8	Висинско-ширински	95,9
5	20:8	Висинско-ширински (ушна ширина)	90,5
12	9:10	Ширина чела	80,1
33	16:17	Великог отвора	82,8
	Лица		
38	47:45	Пуне висине лица	93,3
39	48:45	Горњег дијела лица	52,2
40	66:45	Челно-јагодични	77,6
42	52:52	Орбитални индекс dex. sin.	84,2 84,5
	54:55	Носног отвора	46,3
	66:65	Доње вилице	82,2
	9:45	Попречно кратко-фацијални	80,8
	63:62	Палатални	74,0
	71:70	Виличне гране	56,4

Литература

1. Барсегянц, Л. О, Верешчагиня М. Ф: *Морфологические особенности волос человека*. Москва 1982.
2. Coon C. S: *The races of Europe*. New York 1939.
3. Deniker J: *Les races de la terre*. Paris 1900.
4. Ficher E., Saller K: *Eine neue Harfarbentafel*. Antropol. Anz, 5, 1928.
5. Гавриловић Ж: *Антрополошки подаци Црногораца*. Зборник САНУ, LXVII, 7, Београд 1959.
6. Хрисафонова Е. Н: *Вариации структуры основных отделов скелета*. (У): Морфология человека. Москва 1983.
7. Ивановић Б: *Дурмиторици, Антропо-еколошке особине*. Титоград 1987.
8. Ивановић Б. М: *Цетињска антрополошка група са Ђиура*. Гласник АДЈ, Посебна издања, 12. Београд 1995.
9. Ивановић Б. М: *Династи Пејровић - Њеџош, Антрополошко-културолошки оквир*. Цетиње 1992.
10. Малеш Б: *Расни типови Балканског полуострва*. (У): Књига о Балкану. Београд 1937.
11. Poulíanos A. N: *Montenegrins versus other Balkan Peoples*. АДЈ, Посебна издања, 3. Београд 1967.
12. Рагинский J. J, Левин М. Т: *Антропология*. Москва 1978.
13. Valšik J: *Etudes anthropologiques sur les Monténegrins du Durmitor*. L'Anthropologie, 47, 3-4. Paris 1937.

Bozina M. IVANOVIC

THE ANTHROPOLOGICAL FIGURE OF HE GREAT DUKE MIRKO
PETROVIĆ - NJEGOŠ

Summary

The Great Duke Mirko Petrović - Njegoš was historical person od Petrović - Njegoš Dynasty, who ruled Montenegro from the end of 17th century till end of 1st World War. He died of cholera (1867) and was buried in Cetinje's Monastery Church, dressed in Montenegrin folk costume with all orders and honours, he owned during his life.

Duke Mirko's skeleton is completely well preserved, so that some anthroposcopic and anthropometric indicators were studied on it. The skeleton in general looks very gracile. Hair, eyebrow and moustache are preserved on the skull. The hair is curl by form (cymatotrihia), reddishbrown by colour, typical for Dynaric population and frequent to the Montenegrins. Cuticular hair cells make characteristic design, distincly coggy at the end. Tertiary hair cover shows that he was very hairly.

The skull is brachycranic, with gentle relief and slightly distinct sex signs, with difference of mandible, sacrum and ilium. Sexuality index is +1,2. Skull volume is 1418 cm³.

The face is gracile; zygomatic width is in limits of average group indicators for European population, that differs to average values od Montenegrin middleages and contemporary population.

Duke Mirko's body height is 166,17 cm, by Trotter and Gleser.

Some anthropological indicators and calculated indexes are given in table I and II.